

VERSLAG 5^E VERGADERING EXPERTGROEP

Versie 23 februari 2022

datum 3 februari 2022
tijd 10.00 uur tot 12.00 uur
onderwerp Gezondheidseffecten windturbines

De voorzitter van de expertgroep opent de vergadering en introduceert de agenda voor de bijeenkomst. De agenda is als volgt:

1. Verslagen vorige bijeenkomst en bijeenkomst 3 (zie bijgaand, voorstel om tijdens de vergadering het verslag van 21 december vast te stellen en als nodig per mail te reageren op verslagen van 19 januari)
2. Recente ontwikkelingen
3. Notitie Hoofdlijnen advies gezondheidseffecten windturbines (zie bijgaand, incl. overzicht normen WHO)
4. Aandachtspunten van de klankbordgroep (zie bijgaand, ordening van vragen door klankbordgroep)
5. Werkafspraken voor het vervolg
6. W.v.t.t.k.

1. Verslagen vorige bijeenkomsten

Alle leden van de expertgroep zijn het eens met het voorstel om het verslag van 21 december vast te stellen en nog ruimte te hebben om te reageren op de verslagen van 19 januari.

2. Recente ontwikkelingen

Onlangs heeft de expertgroep een nieuwe opdracht van de gemeente ontvangen. Daarnaast heeft op 19 januari jl. een gesprek plaatsgevonden tussen de expertgroep en de klankbordgroep. Tot slot heeft het secretariaat op 2 februari jl. een brief van de klankbordgroep aan de expertgroep met de leden van de expertgroep gedeeld. Hierin uit de klankbordgroep haar zorgen en doet zij voorstellen om iets aan deze zorgen te doen.

- ▶ Eén van de leden van de expertgroep vult hier nog op aan: vanochtend is een spreker geweest bij de gemeenteraad. GGD heeft position paper geschreven over windturbines waarin zij adviseert de richtlijnen van de WHO te volgen. Deze spreker begrijpt niet waarom een medewerker van de GGD, die al een standpunt heeft ingenomen, ook in de expertgroep kan zitten om tot een gezamenlijk advies te komen. Het lijkt me goed om nog een keer naar de klankbordgroep te communiceren dat alle leden op persoonlijke titel in de expertgroep zitten (zoals we vanaf de start hebben besproken).
- ▶ Eén van de leden van de expertgroep geeft aan dat hij de uiteenlopende meningen in de expertgroep, die de klankbordgroep als polarisatie bestempeld, wel herkent.
- ▶ Een ander expertgroeplid merkt op dat de klankbordgroep aandringt op een wetenschappelijk inhoudelijke discussie binnen de expertgroep, maar heeft het idee dat hier nu geen ruimte voor is.
- ▶ De voorzitter geeft aan dat het volgende agendapunt, de hoofdlijnen van het advies bespreken, juist gelegenheid biedt om een wetenschappelijk inhoudelijke discussie te voeren.

Alle leden van de expertgroep vinden dat er goede suggesties in brief van de klankbordgroep zitten. Daarnaast geeft één van de leden van de expertgroep aan dat hij het idee heeft dat een deel van die

suggesties goed een plek kunnen krijgen in de hoofdlijnen van het advies zoals die nu ter bespreking voorliggen.

De voorzitter stelt voor om namens de expertgroep te reageren op de brief van de klankbordgroep. In de reactie zal hij aangeven dat de expertgroep streeft naar een gezamenlijk advies, maar dat de leden van de expertgroep nu ook de ruimte nodig hebben om aan dit advies te werken. We gaan dus niet opnieuw in gesprek met de klankbordgroep. Wel doen we nogmaals het voorstel om bij de klankbordgroep terug te komen als er een conceptadvies ligt. De leden van de expertgroep zijn het eens met dit voorstel van de voorzitter.

Tot slot is er nog een verzoek van de klankbordgroep om een notitie van één van de leden van de expertgroep te mogen ontvangen. Dit is een notitie die voor één van de vergaderingen van de expertgroep is aangeleverd. De voorzitter stelt voor om te reageren dat het antwoord vanuit de expertgroep nee is, omdat stukken voor de vergaderingen in concept zijn en we hebben afgesproken om hier vertrouwelijk mee om te gaan. Uiteraard is het aan ieder expertgroeplid zelf om te kiezen wat hij wel of niet met zijn omgeving deelt. De leden van de expertgroep gaan hier mee akkoord.

3. Notitie Hoofdlijnen advies gezondheidseffecten windturbines

De voorzitter en het secretariaat lichten de notitie kort toe. Eén van de leden van de expertgroep is benieuwd hoe de zoekactie in de literatuur is geweest op basis waarvan het artikel met een vergelijking van de WHO richtlijnen is aangedragen. De voorzitter geeft aan dat het nu niet over dit artikel gaat, maar over de notitie met de hoofdlijnen voor het advies. Dit is geen stuk met literatuurverwijzingen, maar een redeneerlijn. Wel zijn de richtlijnen van de WHO onderliggend aan de redeneerlijn van het advies, het secretariaat heeft zich aangesloten bij de richtlijnen van de WHO bij het schrijven van de notitie.

- ▶ Eén van de expertgroepleden geeft aan: ik heb mijn kritiek op de WHO en het RIVM al uitgebreid beschreven, met zo'n redeneerlijn voor het advies verandert daar niet zoveel aan. Met de redeneerlijn wordt uitgegaan van onderzoeken uit 2018 en 2020, waarvan inmiddels is aangegeven dat een revisie nodig is.
- ▶ Een ander expertgroeplid reageert: het gaat nu om de basis van de redeneerlijn en of we met bandbreedtes willen werken? Dan kunnen we vervolgens met onderzoeken gefundeerde uitspraken doen over de bandbreedtes. Daar kan een verschil zitten tussen de standpunten van de experts.
- ▶ Het eerste expertgroeplid geeft aan dat hij geen conclusies wil trekken o.b.v. slecht of ontbrekend wetenschappelijk onderzoek. Ook niet als het gaat over bandbreedtes.
- ▶ De voorzitter reageert dat je daar dan je conclusies op moet aanpassen, bijvoorbeeld: "de gemeente moet dit meenemen in haar afweging, want er is onvoldoende onderzoek beschikbaar".
- ▶ Eén van de expertgroepleden merkt op dat als we geen uitspraken willen doen omdat we het onderzoek als slecht beschouwen, dat we dan niet tot een advies kunnen komen.
- ▶ Het eerste expertgroeplid reageert dat hij de kwaliteit van het RIVM rapport simpelweg onvoldoende vindt.
- ▶ Het secretariaat geeft aan dat daarom niet het RIVM rapport, maar de richtlijnen van de WHO als basis genomen kunnen worden. Die zijn gebaseerd op een internationale review van beschikbaar onderzoek.
- ▶ Eén van de expertgroepleden reageert hierop dat het WHO rapport berust op relatief weinig onderzoek over windturbines. Daar kunnen de leden van de expertgroep nog wel nieuw onderzoek aan toevoegen. Tegelijkertijd kan de expertgroep zich alleen baseren op het onderzoek dat er op dit moment is.

De voorzitter is benieuwd of de leden van de expertgroep al beelden hebben bij een goede streefwaarde, als we voor de normwaarde zouden uitgaan van de richtlijnen van de WHO.

- ▶ Eén van de leden van de expertgroep wil eerst graag komen tot een goede definitie van een bandbreedte.
- ▶ Eén van de leden van de expertgroep licht toe: streefwaarde is een ondergrens, bevoegd gezag mag activiteiten ontplooiën als het onder deze waarde zit. Als het boven grenswaarde komt, dan mag de activiteit sowieso niet ontplooi worden. Tussen streefwaarde en grenswaarde zit een ruimte, daar mag je alleen een activiteit ontplooiën met gegronde redenen vanwege maatschappelijk belang en onderzoek naar mitigerende maatregelen. We zijn dus op zoek naar die twee waardes. In het tussengebied moeten we iets zeggen over omgang met omwonenden en mitigerende maatregelen.
- ▶ Eén van de expertgroepleden reageert: drempelwaarde voor een effect is nog een belangrijke toevoeging, WHO gebruikte deze in haar Richtlijnen uit 1999. Kritiek daarop was dat het onmogelijk is om daar in de praktijk aan te voldoen: het is niet mogelijk om mensen totaal te vrijwaren van het geluid dat activiteiten met zich meebrengen, daarom is er een streefwaarde opgesteld. Er zit bij zo'n streefwaarde dus altijd iets in van 'wat vinden we aanvaardbaar?'. Datzelfde geldt voor de grenswaarde 'wanneer vinden we iets onaanvaardbaar?'
- ▶ Het eerste expertgroeplid reageert: dat is redelijk duidelijk. Ik had gehoopt op een puntschatting en betrouwbaarheid daaromheen. Deze methode is behoorlijk subjectief. We moeten denk ik maar even zien hoe ver we ermee komen.

Het gesprek gaat verder over de streefwaardes en normwaardes.

- ▶ Expertgroeplid: RIVM heeft in 2009 als streefwaarde 40 dB geadviseerd. Die streefwaarde is goed te onderbouwen vanuit literatuur. Daarnaast heb je WHO, 45 dB, dat is eigenlijk ook een streefwaarde. Volgens de WHO kan je van 45 dB dus ook nog gemotiveerd afwijken. RIVM zat in 2009 geloof ik op grenswaarde tussen 45 en 50 dB, kabinet heeft toen voor 47 dB gekozen als grenswaarde en geen streefwaarde vastgesteld.
- ▶ Het expertgroeplid voegt hier aan toe: als je op de grenswaarde zit en je kan mitigerende maatregelen nemen, dan moet je dat doen als het redelijkerwijs kan. Overigens vind ik het vaststellen van een grenswaarde echt een politieke afweging, die doe je niet op grond van gezondheidsafwegingen. De streefwaarde wel, want streeft naar relatief geringe (aanvaardbare) gezondheidsschade.
- ▶ Een ander expertgroeplid reageert: een gezondheidkundig advies is anders dan een maatschappelijke belangenafweging en een advies. We gaan met 45 dB als grenswaarde wel echt strak zitten qua normering. 40 dB streefwaarde is al strakker dan WHO, 45 dB is eigenlijk vaker de streefwaarde. Dus ik zou eerder 47 dB als grenswaarde nemen. Dit komt ook omdat de 45 dB van de WHO gebaseerd is op een Nederlands en een Japans onderzoek. Met enkel het Nederlandse onderzoek zou de WHO op 47 dB uitkomen. Dat lijkt dus beter aan te sluiten.
- ▶ De voorzitter geeft aan dat het risico dan wel is dat je wordt ingehaald door de landelijke normen die komen
- ▶ Het expertgroeplid reageert: ik kan mij nauwelijks voorstellen dat normen landelijk strenger worden dan 40 dB.

Het secretariaat is benieuwd waarom de streefwaarde zo laag (op 40 dB) zit en of je niet juist op een smallere bandbreedte dan 40 dB tot 45 of 47 dB zou willen zitten.

- ▶ Een expertgroeplid reageert: dit is gebaseerd op een rapport van RIVM uit 2009. 40 dB komt overeen met streefwaarde bij weg- en treinverkeer die gelijkstaat aan 3% ernstig gehinderden. Bij windturbines heb je met 40 dB dus (vergelijkbaar) lage aantallen ernstig gehinderden.

De voorzitter vraagt zich af wat het concreet betekent als je de grenswaarde verlaagt naar 45 dB voor plaatsingsmogelijkheden van windturbines.

- ▶ Eén van de expertgroepleden reageert: per vierkante meter kan je meer energie opwekken met huidige windturbines dan in 2009. Bij het rapport van de RIVM uit 2009 was met 45 dB al relatief veel ruimte, zou nu wel meer kunnen zijn.

Een ander expertgroeplid reageert op een eerdere opmerking over het Japanse en het Nederlandse onderzoek. Hij vraagt zich af of het Nederlandse onderzoek ook generaliseerbaar is naar de situatie in Amsterdam.

- ▶ Eén van de expertgroepleden reageert: het ging ook om Zweedse onderzoeken, maar in alle gevallen stonden de windturbines vooral in het platteland. Er stonden toen nog geen windturbines zoals de situatie nu is in Amsterdam. De dosis-effect relatie in het WHO rapport geeft dus alleen een indicatie.
- ▶ Het expertgroeplid die de vraag stelde naar generaliseerbaarheid is benieuwd waar literatuur over deze onderzoeken is te vinden.
- ▶ Het eerste expertgroeplid reageert dat dit in het onderzoek van TNO staat beschreven. Aan deze onderzoeken wordt ook gerefereerd in eerdere stukken van het secretariaat.

Het secretariaat is nog benieuwd of we voor de streefwaarde en grenswaarde nog iets moeten met de grootte van windturbines.

- ▶ Eén van de expertgroepleden licht toe dat het niet gaat om de grootte van de windturbines: spectra van geluid zijn voor verschillende hoogte van windturbines vrijwel gelijk, hoewel ze natuurlijk individueel kunnen verschillen. Bij tonaal geluid is dat afwijkend, daar zit dan een piek in het spectrum. Een toeslag op het geluidniveau of het verbieden van bepaald type windturbines met tonaal geluid zou goed zijn. Dan worden de normen daar dus strenger voor. Probleem in huidige situatie is dat tonaal geluid wettelijk niet wordt genoemd en dus formeel geen probleem is.

4. Aandachtspunten van de klankbordgroep

De voorzitter stelt voor om dit onderwerp door te schuiven naar de vergadering waar we dit deel van het advies ook bespreken.

5. Werkafspraken

Het secretariaat schrijft een concept van het eerste gedeelte van het advies (hoofdstuk 1 t/m 3) op basis van het hoofdlijndocument. De volgende vergadering bespreken we dit concept met elkaar. Hoofdstuk 4, met de zorgpunten, verschuiven we nog even naar een volgend vergadermoment.

- ▶ Eén van de expertgroepleden geeft aan dat hij wel verwacht dat overal in het concept een goede wetenschappelijke onderbouwing met referenties zit.

Tot slot komt één van de leden van de expertgroep terug op een punt uit een eerdere vergadering. Hij geeft aan dat één van de documenten die hij heeft aangedragen bij het secretariaat nooit is meegenomen in de stukken voor de vergadering of meegenomen in de notities van het secretariaat. Het secretariaat geeft aan dat hier nog een keer naar gekeken wordt en het secretariaat per mail op een rij zet hoe met alle aangeleverde literatuur is omgegaan bij de voorbereiding op de vergaderingen. Hierbij staat uiteraard voorop dat het secretariaat haar best doet om secuur en volledig te werk te gaan.